

NOVEMBER 2008

Tystade lärare

Om att kunna framföra kritik i media

Innehåll

Sammanfattning	4
Bakrund och metod	5
Ett aktuellt fall	6
Redovisning av enkätundersökning	7
Analys	11

Förord

Skolan har genomgått stora förändringar sedan 1990-talet i och med kommunaliseringen och valfrihetsreformen. För lärarna har det till exempel inneburit ökad valfrihet att välja arbetsgivare, något som i grunden är positivt.

Men en konkurrensutsatt marknad innebär också att ett begrepp som lojalitet på ett annat sätt smugit sig in i lärarnas medvetande. Det gäller lojaliteten till arbetsgivaren och den skola man arbetar på. Offentlig kritik av en skola kan ju få konsekvenser för skolans attraktivitet.

Skolan som institution är till för eleverna. Det är elevernas kunskapsutveckling och trygghet som måste stå i centrum. Det är med eleverna och deras rättigheter vi lärare ska känna lojalitet och det är samhällets uppgift att se till att lärarna kan sköta sitt uppdrag.

Men hur står det egentligen till med arbetsklimatet på Sveriges största arbetsplats? Ett antal uppmärksammade fall i tv-programmet Skolfront föranledde oss att ta reda på om lärare känner sig trygga nog att offentligt våga kritisera sin arbetsgivare/skola

Metta Fjelkner
Ordförande Lärarnas Riksförbund

Sammanfattning

Lärarnas Riksförbund har under augusti och september månader låtit medlemmar i både den privata och offentliga sektorn besvara en enkät via nätet om deras inställning till att offentligt kritisera den skola de arbetar på. Urvalet har viktats så att lika många arbetar i friskolor som i kommunal skola i denna undersökning.

Som kommunalt anställd lärare har man meddelarskydd, det vill säga man har rätt att tala med medier om förhållandena på sin skola, utan att arbetsgivaren får ta reda på vem som har lämnat uppgifterna. Detta gäller inte för privatanställda lärare.

Resultatet av enkäten visar att en majoritet av de svarande lärarna, nästan 70 procent av de friskoleanställda och 53 procent av de kommunala lärarna, inte skulle våga uttala sig offentligt i media om de var missnöjda med sin arbetsgivare/skola. Skillnaderna mellan lärare anställda i friskola och kommunal skola är förhållandevis små när det gäller rädsla för repressalier. Över hälften av lärarna tror att negativ kritik mot skolan skulle leda till repressalier.

De allra flesta lärare som ha känslan av att de skulle utsättas för påföljder om de offentligt ventilerade kritik tror att de skulle drabbas genom sämre löneutveckling. 51 procent av de kommunanställda och privatanställda lärarna tror att så skulle bli fallet. 30 respektive 35 procent av dem tror att de skulle få försämrade karriärmöjligheter, medan 18 procent av lärarna i friskolan även svarade att de fruktade för avsked eller avstängning om de skulle påtala negativ kritik i media.

Anmärkningsvärt är att lärare anställda i kommunala skolor, som alltså omfattas av meddelarskyddet, i så stor utsträckning känner ängslan för repressalier. Det tyder på ett hårdare klimat generellt mellan arbetsgivare och lärare.

Bakgrund

Den senaste tiden har ett antal fall uppmärksammats om lärare som offentligt påtalat missförhållanden i skolan och därefter blivit utsatta för olika typer av påföljder från arbetsgivarens sida. Den hårdnande konkurrensen på det som kommit att bli en skolmarknad har i realiteten fört med sig ändrade villkor för de anställda lärarna.

Lärarnas Riksförbund har med anledning av dessa fall skickat ut en undersökning till medlemmar i grund- och gymnasieskolan. Syftet är att undersöka hur man som lärare uppfattar möjligheten att lyfta upp problem och offentligt tala om missförhållanden i skolan. Även möjligheten att kritisera skolledningen tas upp som en fråga i enkäten.

Inom offentlig sektor, som finansieras med skattemedel, är det viktigt att felsignaler från personalen kommer berörda till kännedom och att påtalanden tas på allvar. Ibland kan det därför vara motiverat att offentligt påkalla uppmärksamhet kring en situation som man anser vara allvarlig och som man inte tycker hanteras på ett riktigt sätt. Detta särskilt i en verksamhet som skolan, där omyndiga individer (elever) är satta under plikt, samtidigt som det har rättigheter som måste garanteras.

Metod

Lärare inom både kommunala och fristående skolor har tillfrågats via en webbenkät om hur de känner inför att själva rikta kritik mot den skola där de arbetar. 470 kommunanställda och 470 privatanställda lärare ingår i det svarsurval som gjorts. Totalt ingår följaktligen 940 lärare i undersökningen.

De två huvudgrupper som finns representerade i diagrammen i denna rapport är endast lärare anställda i kommunala respektive fristående skolor. Urvalet är hämtat från Lärarnas Riksförbunds medlemsregister. En viktning av urvalet har gjorts så att andelen privatanställda lärare höjts upp till att motsvara andelen kommunanställda. På det sättet blir det enklare att jämföra de båda anställningskategorierna.

Juridiska skillnader mellan offentligt och privat anställda lärare - en kort översikt

Som kommunalt anställd lärare har man meddelarskydd, det vill säga man har rätt att tala med medier om förhållandena på sin skola, utan att arbetsgivaren får ta reda på vem som har lämnat uppgifterna. Detta gäller för alla offentliganställda. Likaså finns offentlighetsprincipen där handlingar anses allmänna om de inte är belagda med sekretess.

I privat sektor, där friskolor ingår, finns varken meddelarskydd eller offentlighetsprincip. Skolledningen har då rätt att ta reda på vem som till exempel lämnat uppgifter till media, och den anställde riskerar därmed att förlora jobbet. Enligt uttalande från Arbetsdomstolen får arbetstagare inte agera så att arbetsgivaren tar skada. Offentlig negativ kritik kan tolkas som sådan skada.

Anställda i privat sektor får inte heller lämna ut uppgifter om hur till exempel en privat skola drivs, hur resurser fördelas och annat som kan betraktas som företagshemlighet av konkurrensskäl.

Det ovan beskrivna innebär en radikal förändring i de fall då en kommunal skolan, via så kallad avknoppning, övergår till att bli en friskola. De anställda lärarna mister då rätten till meddelarskydd. Dock kan meddelarskydd skrivas in i kollektivavtal, om ett sådant upprättas. Vid ägarbyte måste då avtalet skrivas om för att fortfarande gälla.

Ett aktuellt fall

För närvarande pågår en så kallad central tvisteförhandling påkallad av Lärarnas Riksförbund. Upprinnelsen är att en kommunal gymnasieskola i Malmö utrymdes efter en tårgasattack. Med anledning av denna händelse uttalade sig en lärare, tillika facklig förtroendemann, inför en journalist för en lokaltidning.

Läraren hävdade att det var tredje gången på mycket kort tid en incident inträffade. Några dagar innan hade en elev skullat en lärare och dessförinnan hade en papperskorg stukits i brand inne på skolan. Därutöver berättade läraren för lokaltidningen att rutinerna vid utrymningen inte fungerade enligt regelverket.

Arbetsgivaren har efter detta uttalande i media framfört sitt missnöje med lärarens agerande och hävdade att denne skadat skolans rykte. Detta missnöje framfördes både till läraren och till Lärarnas Riksförbund i Malmö. Ärendet är i dagsläget överfört till JK.

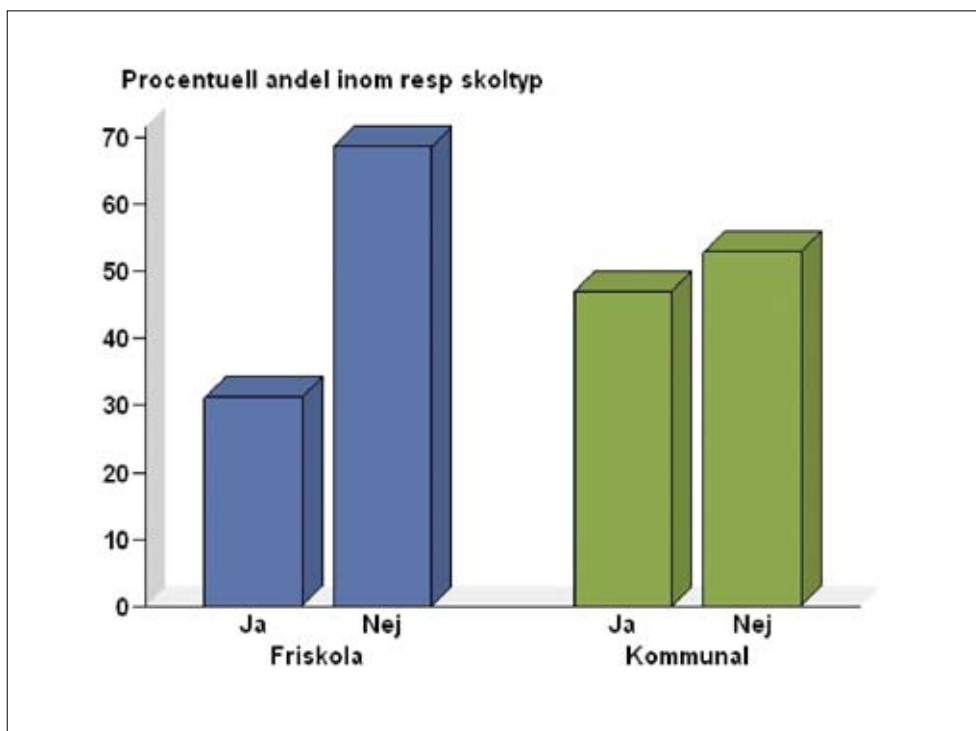
Redovisning av enkätundersökning

Nedan redovisas enkätundersökningen i diagram. Lärarnas svar är uppdelade beroende på om de är privatanställda eller anställda vid en kommunal skola. Oftast redovisas svaren på varje fråga i tabell- och diagramform.

1. Skulle du våga uttala dig offentligt i media om du var missnöjd med din arbetsgivare/skola?

Det visar sig att andelen lärare som inte skulle våga uttala offentlig kritik är betydligt högre bland de lärare som är anställda på en friskola, jämfört med dem som är anställda kommunalt. Nästan 70 procent av de privatanställda lärarna har svarat nej på frågan. Detta måste betecknas som en hög siffra. Motsvarande siffra för lärare i den kommunala skolan är 53 procent. Att varannan lärare i den kommunala skolan inte skulle våga uttala kritik offentligt är uppseendeveckande med tanke på att dessa lärare har ett starkare skydd när det gäller att kunna påtala kritik.

Diagram 1.

Tabell 1.

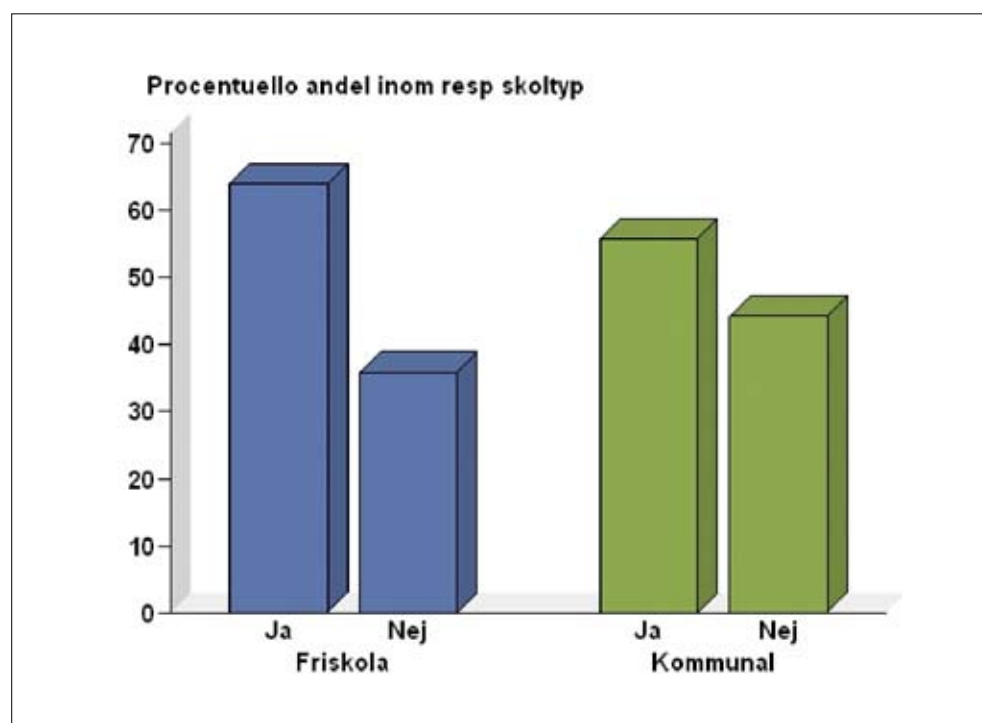
Skoltyp	Antal			Andel inom resp. skoltyp		
	Samtliga	Ja	Nej	Samtliga	Ja	Nej
Friskolor	470	147	323	100 %	31 %	69 %
Kommunala skolor	470	221	249	100 %	47 %	53 %

2. Tror du att en negativ kritik av din arbetsgivare/skola skulle leda till repressalier mot dig?

Svaren på denna fråga hänger givetvis intimt samman med svaren på föregående fråga. Anledningen till att över hälften av lärarna inte vågar kritisera sin skola offentligt är rädslan för konsekvenser i form av repressalier. 64 procent av lärarna i friskolorna och 56 procent av de kommunala lärarna tror att negativ kritik skulle medföra påföljder.

Skillnaderna i svar mellan de olika lärarkategorierna är mindre än i föregående fråga. Bland annat finns det privatanställda lärare som inte skulle våga gå ut i media med kritik, men som ändå inte tror att de skulle drabbas av repressalier om de gjorde det. Detsamma gäller de kommunanställda, fast i mindre utsträckning. Dessa lärare kan ha svarat "Annat" på nästa fråga.

Diagram 2.

Tabell 2.

Skoltyp	Antal			Andel inom resp. skoltyp		
	Samtliga	Ja	Nej	Samtliga	Ja	Nej
Friskolor	470	301	169	100 %	64 %	36 %
Kommunala skolor	470	262	208	100 %	56 %	44 %

4. Vilka repressalier tror du att du skulle kunna drabbas av? Ange ett eller flera alternativ.

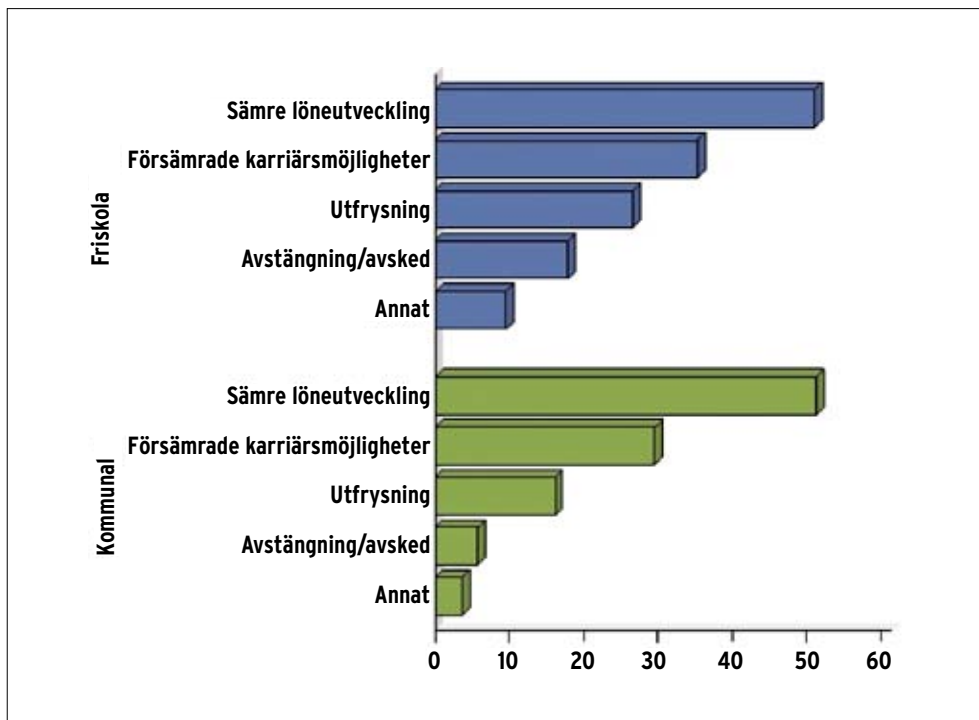
Vi har i denna frågeformulering angett ett antal exempel på de vanligast förekommande typerna av påföljder mot anställda lärare. Därutöver har lärarna kunnat svara "Annat" och sedan haft möjlighet att skriva ett öppet svar.

Det vanligaste skälet till att man inte vågar gå ut offentligt med negativ kritik om sin skola är rädsla för sämre löneutveckling. Hälften (51 procent) av lärarna, oavsett arbetsgivare, har svarat detta. 35 procent av de privata och 30 procent av de kommunala lärarna tror att kritik skulle leda till försämrade karriärmöjligheter. När det gäller utfrysning och avsked är andelen lärare som är oroliga för detta betydligt större bland de friskoleanställda än bland de kommunala.

27 procent av de friskoleanställda tror att de skulle drabbas av utfrysning om de kritiserade sin skola offentligt. 18 procent, nästan var femte, av de friskoleanställda lärarna skulle vara rädda för avsked eller avstängning.

De lärare som markerat "Annat" har bland annat skrivit rädsla för obehagligt bemötande, omplacering, sämre möjligheter till fortbildning, mindre frihet på arbetsplatsen, dåliga referenser vid jobbyte, etcetera.

Diagram 3.

Tabell 3.

Reprissalier	Friskolor		Kommunala skolor	
	Antal	Andel inom resp skoltyp	Antal	Andel inom resp skoltyp
Försämrade karriärmöjligheter	166	35 %	139	30 %
Avstängning/avsked	84	18 %	17	4 %
Utfrysning	125	27 %	76	16 %
Sämre löneutveckling	240	51 %	241	51 %
Annat	45	10 %	27	6 %

Analys

Konkurrensen mellan skolor och den ökande andelen privatanställda lärare har fått konsekvenser för lärarnas inställning till offentlig kritik. Anmärkningsvärt är att lärare anställda i kommunala skolor, som alltså omfattas av meddelarskyddet, i så stor utsträckning känner ängslan för repressalier. Dessa lärare kan lagligen påtala missförhållanden på sina skolor utan att arbetsgivaren kan efterforska i uppgifterna. I denna undersökning går det alltså att finna en generell rädsla, oavsett om man är privat eller offentligt anställd, även om privatanställda känner större oro. Kan detta ha med en allmän attitydförändring i skolan att göra?

Det måste uppfattas som allvarligt att vi har ett skolklimat där lärare inte vågar påtala missförhållanden i skolan. Detta kan drabba de som skolverksamheten är till för, eleverna, på ett negativt sätt. Ofta kan nämligen kontakt med media fungera som en säkerhetsventil, en åtgärd man som lärare tar till när inget annat fungerar.

Enligt en arbetsmiljöundersökning som Lärarnas Riksförbund genomförde tidigare i år, oroas var femte lärare för att utsättas för våld, hot eller trakasserier på sin arbetsplats. Detta är alarmerande siffror som ansvariga för skolan måste ta på stort allvar. Om detta inte fungerar känner uppenbarligen en stor del av lärarkåren att de inte heller vågar vända sig till media. Riskerna finns då att lärare sjukskrivs eller lämnar yrket. Detta är bara ett exempel på vad det kan innebära om lärares frihet att uttala sig beskärs.

Att känna sig otrygg i att framföra offentlig kritik av sin skola är ett negativt inslag i lärares generella villkor för att utföra ett bra arbete. En annan studie från Lärarnas Riksförbund, *Vem blir vad - och varför?* visar att de studenter som valt någon annan utbildning istället för lärarutbildningen hävdar lärares låga lön och dåliga villkor som främsta anledningar. Det ligger således även i arbetsgivarnas intresse att förbättra situationen i syfte att rekrytera lärare i framtiden.

LÄRARNAS
RIKSFÖRBUND

www.lr.se